

BOGUMIŁA KANIEWSKA*

Profesor Franciszek Ziejka (1940–2020) – Rektor rektorów

Gdy w XVII wieku, na mocy przywileju królewskiego nadanego w 1611 roku przez Zygmunta III Wazę, miasto Poznań podejmowało starania o powołanie uniwersytetu w stolicy Wielkopolski, wysiłki te, tuż przed samym szczęśliwym finałem, zablokował podobno Uniwersytet Jagielloński, poszukując wsparcia u samego papieża, który zgody na powołanie akademii w Poznaniu nie wydał. Podczas obchodów 80-lecia Uniwersytetu Poznańskiego ówczesny rektor krakowskiej uczelni zwrócił się do poznaniaków z pokojowym przesłaniem, zapowiadając oficjalnie, że wystąpi do Senatu UJ z projektem uchwały o anulowaniu protestu Akademii Krakowskiej, odnoszącej się do królewskiego edyktu. Rok później Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego uchwałę tę przyjął. Animoszja między dwiema uczelniami była wprawdzie anegdotyczna, ale podjęte przeciw niej działania – już nie.

Przytaczam tę historię, gdyż – choć żartobliwa – wiele mówi o jej głównym bohaterze, inicjatorze symbolicznego porozumienia, ówczesnym rektorze Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Franciszku Ziejce. Był on człowiekiem pojednania, współpracy, akademickiej solidarności – wiernym tym wartościom przez całe pracowite, pełne pasji życie. Swą sumienną i rzetelną pracą badawczą łączył z intensywną działalnością na rzecz organizacji nauki polskiej – jako rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego (w latach 1995–2005), a także przewodniczący Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (2002–2005). Nie da się przecenić wpływu, jaki działalność prof. Ziejki wywarła na kształt polskich uniwersytetów – troszczył się on o wysoki poziom polskiej nauki, ale także wspierał starania o materialny byt uczelni. Jako wielkiego formatu organizator stał się jednym z koryfeuszów polskiego środowiska akademickiego. Przypomnieć trzeba, że to właśnie prof. Franciszek Ziejka podczas inauguracji roku akademickiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, 1 października 2002 roku, zwrócił się do ówczesnego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z propozycją, by zainicjował on prace nad nową ustawą o szkolnictwie wyższym. Zespołem, który projekt taki przedstawił w roku 2003, kierował – oczywiście – prof. Ziejka. Ustawa weszła w życie 1 września 2005 roku.

* Prof. dr hab. Bogumiła Kaniewska (kanbo@amu.edu.pl), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Życiowa droga Profesora rozpoczęła się 3 października 1940 roku w Radłowie na ziemi tarnowskiej, gdzie przyszedł na świat jako siódme dziecko Anny i Pawła. „Rodzina Ziejków korzenie ma głęboko osadzone w radłowskiej ziemi (...) już w XVI wieku mieszkali tam kmiecie o tym nazwisku. Jak zaś głoszą rodzinne przekazy, prapradziadek Franciszka chodził w sukmanie, nosił długie wąsy, a na głowie tradycyjną czapkę z baranka”¹. Tu ukończył szkołę średnią. I choć całe swoje dorosłe życie związał z Krakowem, rodzinna wieś powracała w zainteresowaniu folklorem, kulturą wiejską, pisarzami chłopskiego pochodzenia. To Radłowo stało się bohaterem jego pisarskiego debiutu – w roku 1961 opublikował w tygodniku społeczno-kulturalnym „Wieści” artykuł *O starym i młodym Radłowie*. Był już wówczas studentem krakowskiej polonistyki, którą ukończył w roku 1963 jako magistrant prof. Wacława Kubackiego, kierującego Katedrą Historii Literatury Polskiej. W tej Katedrze rozpoczął swoją pracę naukową, zajmując się historią literatury, ze szczególnym uwzględnieniem XIX wieku i literatury okresu Młodej Polski. Rozprawę magisterską poświęcił *Marchołtowi* Jana Kasprowicza, a stopień doktora uzyskał w roku 1971 na podstawie pracy *Obrazy-symbole „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego w świetle polskiej tradycji literackiej i politycznej*.

Na długo przed powstaniem w polskiej myśli humanistycznej teorii kulturowej, postrzegającej literaturę i sztukę w sposób kontekstowy i funkcjonalny, Franciszek Ziejka odkrywał taki właśnie sposób badania literatury – jako zjawiska uwikłanego w terażniejszość i nieodrywającego się od swej przeszłości. Jak pisał Bolesław Dopart:

„Prace badawcze profesora Ziejki koncentrują się wokół mentalnych czynników procesu narodotwórczego i narodowowyzwoleńczego, procesu, który wolno nazwać epopeiczną osią polskiej historii dziewiętnastowiecznej. Jego książki konfrontują czytelnika z gęstą materią faktograficzną oraz intensywną dynamiką procesów dziejowych, uderzają niezwykłą erudycją i żywą wyobraźnią historyczną, a wreszcie – podbijają swą werwą narracyjną i wyraźną satysfakcją, płynącą z opowiadania spraw minionych. Ten historyk z powołania i z powinności dydaktyczno-universyteckich nigdy nie patrzy na dzieło literackie bądź artystyczne, jak gdyby było ono abstrakcyjną strukturą logiczno-semantyczną, konfiguracją form czy wehikułem jakości estetycznych. Fenomeny literatury i sztuki mają zatem dla niego swą konkretną antropologiczną genezę, kulturowe tło i społeczną funkcję”².

Taka postawa badawcza, dopełniona aktywnością społeczną i organizacyjną, towarzyszyła Panu Profesorowi przez całe życie – od asystenta po rektora i rektora rektora

¹ T. Będkowska, *Skok na głęboką wodę*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2008, nr 100, s. 49.

² B. Dopart, *Profesora Ziejki badania nad kulturą*, [w:] *Literatura – kulturoznawstwo – uniwersytet. Księga ofiarowana Franciszkowi Ziejce w 65. rocznicę urodzin*, red. B. Dopart, J. Popiel, M. Stala, Kraków 2005, s. 661–662.

rów, bo takim mianem można obdarzyć Przewodniczącego KRASPU. Prowadziła jednak do tego długa droga, w trakcie której zainteresowania naukowe prof. Ziejki poszerzały się i bogaciły.

Najpierw jednak, w roku 1970, będąc jeszcze asystentem wyjechał do Francji, gdzie na Uniwersytecie w Aix-en-Provence pracował przez trzy lata jako lektor języka polskiego. Pod koniec lat siedemdziesiątych, podczas wykładów na Uniwersytecie w Lizbonie, stał się inicjatorem powołania pierwszego w Portugalii lektoratu języka i kultury polskiej. W latach 1984–1988 pracował w Institut National des Langues et Civilisations Orientales na Université Paris III. Te spotkania, zwłaszcza z kulturą i literaturą francuską, pozostawiły po sobie naukowe ślady w postaci książek: *Studia polsko-prowansalskie* (1977), *Moje spotkania z Portugalią* (1983), *Paryż młodopolski* (1993), a także przygotowana wspólnie z Marią Delaperrière antologia *Panorama de la littérature polonaise des origines à 1822* (1991). Zaowocowały także ciekawymi doświadczeniami: „tam nauczyłem się między innymi patrzeć przed siebie. I jako szef rozdawać zadania odpowiednio dobranym ludziom, których później z tych zadań rozliczałem. Kolegialne zarządzanie, konsultowanie ważkich spraw sprawdziło się” – stwierdził po latach³.

Długie intensywne kontakty z Francją i Portugalią przyniosły nie tylko dobre plony – po latach wyszło bowiem na jaw, że były one okupione zmaganiem się z próbami pozyskania młodego naukowca do współpracy z służbami bezpieczeństwa. Fakty te, ujawnione po wielu latach, stały się najpierw powodem oskarżeń pod adresem ówczesnego Rektora UJ, później dociekliwych badań w archiwach IPN-u. Opisane szczegółowo przez Piotra Franaszka w artykule *Franciszek Ziejka w materiałach Służby Bezpieczeństwa*⁴ opatrzonym kopiami dokumentów, a także komentarzem samego zainteresowanego z fragmentami jego zapisków dziennikowych, składają się na trudny obraz rzeczywistości PRL-u. Franciszek Ziejka, osobiście dotknięty tym bolesnym doświadczeniem, wyciągnął z niego ciekawe wnioski. Pisał: „Co zatem należy zrobić z «teczkami» i archiwami IPN? Odpowiedź nasuwa się tylko jedna: należy je możliwie szybko otworzyć! Jeśli wreszcie tak się stanie, każdy zainteresowany będzie się mógł przekonać, jaką wartość one posiadają. Owszem, ci, co pisali donosy i raporty, otrzymując za te «usługi» wynagrodzenie, będą musieli wytłumaczyć się przed ludźmi, na których donosili. Natomiast ci, o których pisali raporty pracownicy służb specjalnych, powinni mieć prawo dochodzić swej niewinności przed sądem. Jest to, jak sądzę, jedyny sposób na zamknięcie sprawy lustracji w Polsce”⁵. To charakterystyczne – choć bezpośrednio tym

³ T. Będkowska, *op. cit.*, s. 54.

⁴ P. Franaszek, *Franciszek Ziejka w materiałach Służby Bezpieczeństwa*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2008, nr 100.

⁵ F. Ziejka, *Dokumenty IPN w świetle moich „Dzienników”*. „Alma Mater. Miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego” 2008, nr 100, s. 67.

ubodnięty, troszczył się raczej o historyczną i społeczną prawdę niż o własne sprawy. Taki właśnie, zaangażowany, pracowity i rzeczowy był przez całe swoje życie.

W roku 1982 Franciszek Ziejka habilitował się na podstawie monografii *Złota legenda chłopów polskich*, w roku 1991 uzyskał tytuł naukowy profesora, a siedem lat później – profesora zwyczajnego. Jako samodzielny pracownik nauki angażował się coraz intensywniej w prace organizacyjne najpierw swojej uczelni, później – całego kraju. W latach 1988–1989 pełnił funkcję wicedyrektora Instytutu Filologii Polskiej UJ, a od 1990 do 1993 r. był dziekanem Wydziału Filologicznego. W roku 1993 został powołany na stanowisko prorektora ds. ogólnych, a po zakończeniu dwóch kadencji, w roku 1999 społeczność akademicka powierzyła mu funkcję rektora najstarszej i najznamienitszej polskiej uczelni. Do roku 2005 sprawował pieczę nad Uniwersytetem Jagiellońskim. Przewodniczył także Kolegium Rektorów Szkół Wyższych Krakowa, a następnie, przez trzy lata, był przewodniczącym Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich (2002–2005). Zaangażowanie w organizację szkolnictwa wyższego zaowocowało także wieloma tekstami omawiającymi problemy współczesnego życia akademickiego w Polsce i na świecie⁶.

Swej działalności organizacyjnej i społecznej nie ograniczał nigdy do sfery szkolnictwa wyższego: stał na czele Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, Rady Fundacji Panteon Narodowy w Krakowie oraz Rady Muzeum Narodowego w Krakowie. Był także członkiem Rady Muzeum Historycznego Miasta Krakowa oraz Rady Muzeum „Zamek Królewski na Wawelu”. Za zasługi dla Krakowa i jego mieszkańców odznaczony został odznaką „Honoris gratia” – nigdy nie szczędził sił i uwagi swemu ukochanemu miastu. Wiele tekstów poświęcił grodowi pod Wawelem i jego wybitnym mieszkańcom – wspaniałe, pełne werwy teksty złożyły się na tomy *Miasto poetów. Studia i szkice* (2005) oraz *Serce Polski. Szkice krakowskie* (2010), a także weszły w skład książki *Mistrzowie słowa i czynu* (2011). Bohaterami tych książek byli zarówno pisarze, artyści, jak i uczeni, duchowni, społecznicy – zarówno ci, którzy działali pod zaborami, jak i żyjący współcześnie. Uprzywilejowanie postaci związanych z Krakowem wynikało z przekonania Profesora, że miasto, które zwłaszcza w wieku XIX pełniło rolę duchowej i artystycznej stolicy Polski, domaga się szczegółowego opisu, godnego miejsca w naszej pamięci, ale i uwagi współczesnych. Wykorzystując rozmaite teksty kultury, wśród nich także biografie, Ziejka ukazywał dzieje ukochanego miasta poprzez historie ludzi i obiektów, wskazywał na znaczenie, jakie odegrało ono i jego mieszkańcy w walce o obronę zagrożonej przez zaborców świadomości patriotycznej Polaków. W jego szkicach biograficznych szczególną pozycję zajmuje postać Stanisława Pigonia, którego

⁶ Zebrane zostały w książkach F. Ziejki: *Gaudium Vertitatis* (2005) oraz *Odkrywanie świata. Rozmowy i szkice* (2010).

uznawał za wzór akademickiego etosu, opartego na umiłowaniu prawdy, poczuciu obowiązku i godności. Sam z powodzeniem wzór ten realizował jako badacz literatury i kultury polskiej wieku dziewiętnastego, w której fascynowała go nade wszystkim historia idei, a także twórczość artystów wywodzących się z kultury polskiej wsi. Z niezwykle respektownym i filologicznym akrybią traktował szczególnie historię Polski oraz tradycję narodową, nie pomijając ani jej katolickich korzeni, ani europejskiego rodowodu⁷.

W swych pracach historycznoliterackich zajmował się przede wszystkim historią polskiej tożsamości zbiorowej zagrożonej w czasach zaborów, a przejawiającej się przede wszystkim w postaci legend, mitów, symboli. Poświęcił im zarówno pracę doktorską (*Obrazy-symboli „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego w świetle polskiej tradycji literackiej i politycznej*), jak i pracę habilitacyjną *Złota legenda chłopów polskich*. Rekonstruował w niej rozległe obszary różnych tekstów kultury, także z rejonów sztuki popularnej. Wykorzystując podejście antropologiczno-kulturowe badał mentalne i świadomościowe fenomeny składające się na polską kulturę duchową wieku XIX, starając się docenić, dowartościować znaczenie polskich chłopów. Predylekcja do tematyki chłopskiej znalazła swoje znakomite odzwierciedlenie w kolejnych, niezwykle ważnych publikacjach. Pierwsza z nich to *Dialog serdeczny. Korespondencja Władysława Orkana i Katarzyny Smreczyńskiej*, obszerny wybór listów młodopolskiego poety do matki (1988), a druga: edycja *Chłopów* Władysława Stanisława Reymonta opatrzona obszernym filologicznym wstępem w kanonicznej serii Biblioteki Narodowej (1991). W swej interpretacji koronnego dzieła naszego noblisty zaproponował połączenie metody historycznoliterackiej z odczytaniem kulturowym, eksplorującym świadomość tej warstwy społecznej, która brała aktywny udział w kształtowaniu polskiej wspólnoty narodowej – do dziś nie do końca zbadany, do dziś fascynujący badaczy i pisarzy. Radowałby się prof. Ziejka na wieść o tym, że tegoroczną Nagrodę Nike (2020) zdobyła powieść o chłopskiej rebelii Jakuba Szeli. Sam przecież nie stronił od zajęć literackich, był autorem kilku słuchowisk radiowych i scenariuszy dla Teatru Telewizji. Popularyzował w ten sposób wiedzę o fascynującej Go epoce historycznej, jak na przykład biografię Romualda Traugutta w spektaklu *Traugutt* (w roli tytułowej wystąpił Jerzy Radziwiłowicz) czy *Narodziny legendy czyli rzecz o...* przedstawiające dzieje *Panoramy Raclawickiej*.

Zasługi prof. Ziejki dla rozwoju nauki i kultury Polskiej są tak liczne, że aż trudne do wyliczenia. Lista jego publikacji jest imponująca zarówno pod względem jakościowym, jak i ilościowym. Był honorowym obywatelem Tarnowa, Sanoka i Radłowa. Otrzymał liczne odznaczenia polskie i zagraniczne, m.in.: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Gloria Artis, Wielki Złoty Krzyż za Zasługi na rzecz Republiki

⁷ Świadczą o tym takie książki jak *Nasza rodzina w Europie* (1995) czy *Jan Paweł II i polski świat akademicki* (2014).

Austrii; Palmes Academiques, Ordre National du Mérite oraz Legia Honorowa – Chevalier (Francja); Krzyż Mauthausen „Pro meritis”; „Grande Oficial da Ordem do Mérito” (Portugalia); Wielki Krzyż Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec i wiele innych wyróżnień. Był profesorem honorowym swojej Alma Mater, a wiele innych uczelni przyjęło Go do swego grona jako doktora *honoris causa*. Tytuł taki przyznały mu: Akademia Pedagogiczna w Krakowie (dziś Uniwersytet Pedagogiczny), Akademia Świętokrzyska (dziś Uniwersytet im. Jana Kochanowskiego w Kielcach), Papieska Akademia Teologiczna (dziś Uniwersytet im. Jana Pawła II w Krakowie) oraz Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Ta długa, a przecież niepełna, lista zaszczytów, pozycja, jaką zajmował w polskim świecie akademickim, pozycja autorytetu, wypracowana między innymi dzięki bezkompromisowej postawie przeciwstawiającej się praktyce zatrudniania naukowców na wielu etatach w różnych instytucjach, nie zmieniły śp. Profesora jako człowieka. Niezwykle pracowitego, otwartego na ludzi, życzliwego, a przy tym ujmująco skromnego i umiającego rozpoznać rzeczy ważne nawet wśród drobiazgów. Potrafił się uprzeć nie tylko wtedy, gdy chodziło o pozyskanie wielkiej dotacji dla Uniwersytetu, ale i wtedy, gdy stawką było ocalenie jednego, zabytkowego dębu.

Profesor Franciszek Ziejka zmarł 19 lipca 2020 roku i spoczął na Cmentarzu Salwatorskim w swym ukochanym Krakowie. Żegnał Go cały polski świat akademicki ze świadomością, że oto zakończyła się ważna epoka w jego dziejach.

Professor Franciszek Ziejka (1940–2020) – Rector of rectors

The article is devoted to the memory of Professor Franciszek Ziejka, Rector of Jagiellonian University (1999–2005) and presents the most important areas of his outstanding activity. The Professor was a historian of literature, an expert in Polish culture of XIX century – especially so called “Young Poland” period – and an excellent promoter of Polish literature and history. He had a significant impact on the development of academic life in Poland, as Chairman of the Conference of Rectors of Academic Schools in Poland and initiator of changes to the regulations governing higher education in Poland. Professor Franciszek Ziejka passed away 19 of July 2020.

Key words: Franciszek Ziejka, rectors of Jagiellonian University, Conference of Rectors of Academic Schools in Poland, history of literature of the 19th century, Cracow